

Ludvig Holberg og Grønland

af Hans Christian Gulløv

„Jeg kand aldeles ikke samtykke dette Forslag, men raader til Compagniers Oprettelser paa Grønland og Strat Davids, thi saadan Handel er Staden langt nyttigere og bedre.“ (Gert Bundtmager i „Den politiske Kandestøber“, 2. akt, 1. scene. Opført første gang i 1722).

Ludvig Holberg, komedierne og teateret i Lille Grønnegade er til stadighed så tæt sammenknyttede, at andre sider af denne alsidige nordmand sjældent kommer frem. Det er nok også vanskeligt at forestille sig et medium, der kan konkurrere med teateret og TV, når et budskab skal nå de mange. Bøger er nok en mulighed, men hvem havde mulighed for at købe dem, eller kunne læse dem på Holbergs tid? Det er da heller ikke komedieforfatteren, som skal omtales i forbindelse med Grønland, selv om Holberg i denne egenskab berører emnet i „Den politiske Kandestøber“. Skulle jeg med et enkelt ord karakterisere den egenskab, som fremhæver Holbergs betydning, og som skal behandles i det følgende, må det blive hans *samtidsengagement*.

Engagementet viser sig både, når Holberg virker som jurist, historiker og litterær essayist. Ganske vist må man tillægge dette engagement en årsag, som til dels har sin oprindelse i en akademisk karriere, men denne har dog på ingen måde domineret, snarere virket som katalysator; og i den ældre Holbergs litterære virksomhed med *Moralske Tanker* fra 1744 og *Epistler* fra 1748–54 er det de selvstændige og originale essays, der står som et af Oplysnings-tidens humanistiske højdepunkter i Norden.

Holbergs poetiske raptus faldt sammen med hans virke som professor i latinisk veltalenhed fra 1720–30 (Bille-skov Jansen 1964:268) og medførte, at 33 komedier blev forfattet og opført i perioden 1722–27, hvorefter den pietistiske stat under Christian den VI fik sat en stopper for forlystelserne. Denne fantastiske litterære produktion indenfor dette korte tidsrum har med rette befæstet Holbergs ry og vedvarende position og skal nævnes for at fremhæve hans kolossale arbejdsevne.

Der er skrevet meget om Holberg, og det er da også med rette, at han er gjort

til genstand for adskillige afhandlinger, fordi han var så optaget af samtiden, både hvad der angik dobbeltmonarkiet og det øvrige Europa. Derfor kan det heller ikke overraske, at verden uden for Europa med dens opbud af eksotiske lande, vilde mennesker og fremmede skikke satte tanker igang hos en rationalist som Holberg. De store opdagelser efterfulgt af merkantile fremstød overalt på kloden havde da fundet sted i et par århundreder. I Frankrig havde Michel de Montaigne i sine Essais, der udkom i årene 1580–88, reflekteret over de begivenheder, som fulgte i kølvandet på erobringen af Den nye Verden, især i sit essay om „Des Cannibales“ („Om menneskeædere“, Essais I, XXXI, pp. 163–181). Således faldt det også i Holbergs lod at opleve sin samtids opdagelse: Genopdagelsen af det gamle Grønland. Det er i sin egenskab af kritisk rationalist, at jeg vil fremdrage Holbergs behandling af problemerne omkring Europas ekspansion, om de nye mennesker og kultursammenstødet. I denne forbindelse er det påfaldende, at Holberg var så nær samtidig med Hans Egede som nogen. Begge var de født i Norge, henholdsvis i 1684 og 1686, tog begge teologisk eksamen ved Københavns Universitet i 1704 og 1705, og døde i henholdsvis 1754 og 1758. Men herudover skal jeg ingen sammenligning gøre. Det var Egede, som leverede kildematerialet til Holberg.

Historien og samtiden

I 1730 fik Holberg professoratet i historie og geografi efter Arni Magnússon, som døde dette år, og i denne stil-

ling virkede han lige så produktivt som i det forløbne tiår, hvor komedierne blev til. I 1729 færdiggjordes „Dannemarks og Norges Beskrivelse“, som han havde lagt grunden til i 1713, og som blev tilegnet Frederik IV, „der er den ældste og flittigste høye Embedsmand udi Landet og consequenter alles vores Lære-mester“ (B. Jansen 1964:307), og herefter udkom en række værker, hvoraf skal fremhæves „Dannemarks Riges Historie“ I, II og III fra 1732, 33 og 35 samt „Den Berømmelige Norske Handel-Stad Bergens Beskrivelse“ fra 1737. Om disse arbejder, der er en opfølgelse af Arild Huitfeldts „Dannemarks Riges Krønike“ fra 1595 ff, går indvendingerne på Holbergs manglende kildekritik, som i stedet opvejes af den sunde fornuft overfor modstridende historiske vidnesbyrd. Holbergs modsætning var hér Hans Gram (1685–1748), som i langt højere grad end sin historiekollega var optaget af at skelne mellem sikkert og usikkert i de historiske kilder, mellem akter, dvs. tidens egne dokumenter og beretninger, der bygger på akterne, altså mellem primære og sekundære kilder (B. Jansen 1964:317). Mens denne metodologiske indvending kan fremføres i forbindelse med behandlingen af den ældre historie, så står det anderledes til med behandlingen af den nyeste historie, Holbergs samtid. Hér var det Holbergs journalistiske sans for at komme først med nyt, publicistisk ubenyttet stof (B. Jansen 1953:230), der medførte, at Egedes årlige indberetninger til Missionskollegiet i København kunne indgå som primærkilder til Danmarks og Norges beskrivelsen (Saml.

Ludvig Holberg i 1731, kort tid efter at han var blevet professor i historie og var gået i gang med sit historiske hovedværk, *Danemarks Riges Historie*, som udkom i 1732, 33 og 35.

Arni Magnússon var professor i historie ved Københavns Universitet. Denne lærde islænding døde i 1730, hvorefter Holberg overtog hans lærestol. Det var en stor opgave at skulle løfte arven efter Magnússon, hvis bedrift havde været at indsamle og derved redde de gamle islandske håndskrifter fra destruktions, idet flere af dem med tiden var endt som bogomslag og indlæg i fodtøj. Hér gengivet efter førstedagskuvert udgivet i anledning af håndskrifternes tilbagelevering: Handritin komin heim.

Skr. V:598-603) og i Bergens beskrivelsen (Saml. Skr. IX:389-91).

I værket „Dannemarks og Norges Beskrivelse“ fra 1729 behandler Holberg Grønlands historie i kapitel VIII „Om Handelen“. På 10 sider gennemgås perioden fra „Erik Rødhoved“ til 1728, hvor Godthåb anlægges efter kongens overtagelse af handelen. Opremsningen af navne afbrydes kun, hvor der bliver lejlighed til at omtale grønlænderne, hvilket første gang forekommer, da „Den store og muntere Konge Christianus 4. greb dette verk an med allerstørste iver“. Det er med togtet i 1636, om hvilket vi dog kun ved, at det nystiftede Grønlandskompagni sendte et par skibe til Davids Strædet, hvor de handlede med kystens beboere (Gad 1967:280

ff). Hos Holberg omtales dette på følgende måde: „... og der kastede anker. Saa snart dette var skeed, nærmede sig nogle af indbyggerne udi smaa baade til dem, førende adskilligt af landets vahrer med sig, som reve og kobbeskind, for hvilke de vilde tilhandlede sig speyle, knive og naale, som skibsfolkene visede dem. Men ret som de stode udi handel sammen, løsede man en Canon, maa skee for en sundhed, som blev drukken, hvilket jog saadan skræk udi de vilde, at de styrtede sig udi søen, og reysede ikke hovederne udi veyret, før end de vare nogle 100. skridt fra skibet; Saa at man havde stor møye med at lokke dem tilbage“ (Saml. Skr. V, 1920:597). Herefter bliver historien fyldigere, idet Holberg nu kan komme

først med det sidste: „Den fart, som siden er holden ved lige paa Grønland, har været allene for hvalfisk-fangsten, uden at bekymre sig om landet, indtil for nogle aar siden, da den bekiendt Colonie paa Strat Davis blev anlagt, hvorom jeg noget vitløftig maa tale, efterdi historien er curieuse og mærkværdig, og jeg har haft udi hænder den Grønlandske Missionariers journal derom“ (Saml. Skr. V:598). Her følger så den velkendte historie om „En Præst udi Nordlandene ved navn Hr. Hans Egede ...“ fra læsningen af „de gamle Nordiske historier“ over oprettelsen af et Grønlandsk Compagnie til Holbergs eget affattelsestidspunkt: „Hvorudover H. M. omsider tog handelen til sig, og udi det aar 1728. skikkede skibe og folk did hen med alle fornødne ting som qvæg og hæste til en ret og bestandig Colonies stiftelse“ (Saml. Skr. V:602). Fremstillingen er kronologisk og følger Egedes indberetninger til Missionskollegiet (Egede 1738), og selv om vor nuværende viden ville kunne korrigere fremstillingen, vil denne efterrationalisering dog intet formål tjene hér, hvor Holbergs samtid bliver informeret.

Om oprettelsen af Håbets Koloni skriver Holberg: „Imidlertid satte præsten sig med 40. mænd, som der forbleve, fast ud i landet, og lod bygge et huus, hvortil de vilde selv, saasom de ere af en sagtmodig natur, vare dem behjælpelige. Colonien blev anlagt paa en øe uden for det saa kaldte Bals riviere ved 60. grader, dog blive ingen skandse anlagt, men stykker (kanoner) bleve plantede uden for huset paa en klippe“ (Saml. Skr. V:600). Hos Egede

hedder det i dagbogen for den 9. juli 1721: „Fra dend Dato kom Grønlænderne mest hver Dag til os, hjalp os och iblant at bære Træe og Steen til voris Bygning ...“ (Egede 1738:9). Det fremgår dog ikke af korrespondancen mellem kolonien og Bergenskompagniet, at kanoner har været opsat, heller ikke kan man læse om dette i Egedes dagbog; men kompagniets bogholder i Bergen tilskriver kongen den 6. december 1724 i forbindelse med nedsendelsen af Pôq og Qiperoq til København en kortfattet relation over Missions- og Handelsforetagendets tre første år, hvori der bl. a. står: „... den 18. september (1721) kom galliotten hjem igen og medbragte de fornøjelige tidender: 1. at præsten med øvrige folk var kommet lykkeligt og godt til landet; 2. at de havde fået hus over hovedet og sikret sig med *stykker* rundt omkring bygningen; 3. fundet de vilde meget spagfærdige og tjenstvillige ...“ (Sollied og Solberg 1932:242). Det kunne således tyde på, at Holberg som ovenfor nævnt har været velinformeret, eller at tilgængelige kilder nu er borte som en følge af Københavns brand i 1795.

Ind imellem notaterne om de kronologisk opstillede begivenheder fra årene 1721–28 skæver Holberg grundigt til Egedes journaler samt til den første „Relation om Grønland“ (Egede 1738: 30–40) fra 1722, som blev udgivet selvstændigt i 1729. „Han melder selv udi sin journal, at det er et ærligt godgjørende og særdeles fredeligt folk. De leve aldeles uden Regiment og Øvrighed i den naturlige stand“ (Saml. Skr. V:600, og hos Egede, p. 37). „Præsten tilskri-

ver dem ingen religion, skøndt deres andagt, som man paa visse tider bliver vahr hos dem, synes at beviise contrarium, ja deres koglerie og besværinger, som de ideligen øve, tilkiende give end excess af religion og overtroe. De øve adskillige moralske dyder, og det meer af naturlig drift end af speculation; Thi der er praxis uden ringeste theorie; Ligesom blant os er theorie uden praxi. Saaledes elske forældre inderligen deres børn, og ægte folk (thi enhver lader sig nøje med sin kone) leve kierligen sammen. De holde sig fra tyverie, klamer og mord, forældre ligemaade fra ægteskab med børn, allene af naturlig drift uden at vide hvorfore; Et hærligt beviis mod dem, som foregive, at blodskam strider ikke mod naturen; Thi de ere ellers udi all ting grove og vankundige“ (Saml. Skr. V:600–01). Oplysningerne genfindes i Egedes kortfattede Relation fra 1722, samt i dagbogen for den 3. juli 1721: „... i Særdelighed hafvde de stor Fornøyelse af de Smaae, som de och hafver deris Qvinder og smaae Børn forunderlig kier“ (Egede 1738:8). Hvad Holberg på små to sider har fået med om grønlændernes natur har siden optaget ham meget. I seks af sine Epistler, som han påbegyndte 17 år senere, vender han tilbage til de problemstillinger, som her rejser sig for første gang. Men dette skal jeg vende tilbage til i de to følgende afsnit. Blot skal jeg fremhæve hans bemærkning om, at grønlænderne lever „aldeles uden Regiment og Øvrighed“, som henviser til den dagældende Naturret, hvorom Holberg selv forfattede den første lærebog, „Naturens og Folke-Rettens Kundskab“ fra

1716, genoptrykt i adskillige udgaver siden. Hans bemærkninger om religionen er karakteristisk for den kritiske rationalist, som hele livet igennem bevarede en skepsis overfor Universitetets dogmatiserende teologi og den statskonfirmerede pietisme. I Holbergs ovennævnte „herlige bevis mod dem, som foregive, at blodskam ikke strider mod naturen“ gemmer der sig et angreb på Andreas Hojer (1690–1739), der var professor i natur- og folkeret fra 1734 til sin død, og som i 1718 havde udsendt en latinsk afhandling om ægteskab mellem nærbeslægtede, hvori han med naturretten som grundlag hævdede, at de sædvanlige indvendinger mod disse forbindelser ikke kunne stå for en videnskabelig kritik. Holberg svarede året efter med en afhandling „Om Ægteskab mellem Nærbeslægtede“, der havde form af en opdigtet disputats; men først med Egede som kilde kunne han imødegå Hojers postulat. Det var konkurrencen om et ledigt professorat og senere Hojers udnævnelse til kongelig historiograf, der medførte, at Holberg havde et horn i siden på denne (B. Jansen 1964:269 ff).

Pôq's og Qiperoq's ophold i København omtales i et par linier, og Holberg må konkludere, at „man kan heraf see, at det ikke vill være vanskeligt med tiden at polere (dvs. kultivere) et folk af saadan god natur, og maa derfor omgaaes dem med en synderlig lemfældighed, efterdi den fordeel man kan vente ved handelen beroer meget paa indbyggernes kierlighed, som skall drive dem til heller at afhandle deres vahre til Danske og Norske end til Hollændere.“ Han kommer med dette ind på

Dannemarks Riges Historie

ved
LUDVIG HOLBERG

Deelt udi 3 TOMER.
TOMUS I.

ROSENHORN, 1732.
Trykt udi Hans Kongl. Majestæts og Universitets-
Bogtrykkerie, af J. J. Hoffmeyer.

Titelbladet til Dannemarks Riges Historie, Tomus I, fra 1732. Holbergs kæmpepræstation under „Den historiske Raptus“, et værk på ca. 2.500 sider skrevet på 4 år.

udnyttelsesretten og ejendomsretten (hvilket jeg senere vil vende tilbage til) og skriver: „Hollænderne taale ikke, at Norske Colonier rodfæstes udi landet, besynderlig, om de fornemme, at deres handel med indbyggerne derved lide afbræk, og andet saadant meer. Dertil svares (1) at et land, hvor der er saadan stor græsgang, er altid værd at tage i possession; Thi, hvor der er god græsgang, der kand fødes got qvæg, som giver melk, smør, ost, uld, skind, etc. ... At den handel, som drives med Grøn- lænderne, maa være af vigtighed, kand sees deraf, at Hollandske skibe kand bringe for nogle 100 Rdlr. af smaat dukke tøy didhen, hvilket omvexles med

solide wahre, som findes udi landet. (2) Farten har aldrig været anseet af saadan vanskelighed, at den har kunnet afskrække kiøbmænd at handle paa de kuste. (3) De, som anvende skibe til hvalfiskfangsten allene, maa lave sig paa mange forlorne reyser. Da derimod, naar handelen kommer i stand med indbyggerne udi Gønland, da kand aldrig vahre fattes til retour. Endelig (4) hvad Hollænderne angaaer, da, hvis de tentere noget derimod, overtræde de natur og folkeretten, og kand aldeles ikke beklage sig, om man øver repressalier. Hvis man allene bringer det saa vit at man ballancerer udi handelen, saa vindes dette derved, at man kand oplyse en anseelig hob grove hedninger“ (Saml. Skr. V:602). Holbergs argumentation udspringer af hans kendskab til Egedes besværligheder med koloniens økonomi og Bergenskompagniets akutte krise, der medførte foretagendets krak i 1726, og er således et folkeretligt spørgsmål, der har sit udspring i nationernes merkantile krav, mere end det er et naturretligt spørgsmål, hvorom Holberg allerede havde udtrykt sit klare juridiske synspunkt (i 1716 i „Naturens og Folke- Rettens Kundskab“).

I sit store trebindsværk om Danmarks Riges Historie behandles Grønland i andet bind fra 1733. Heri benyttes samme opstilling, som i førnævnte fremstilling, og slutter med at omtale de tre ekspeditioner i 1605, 06 og 07, der blev udrustet under Christian IV, og hvor flere grønlandere blev ført med magt til Danmark, som de gang på gang søgte at sejle bort fra i deres kajaker (Saml. Skr. VII, 1924:444–45).

Det sidste historiske arbejde, som skal omtales, er Bergens Beskrivelsen fra 1737, hvor der i kapitlet „Om Bergens Handel“ (Saml. Skr. IX, 1928:384–94) bliver lejlighed til at omtale den grønlandske handel (pp. 389–91). Her berettes om „En Præst udi Nordlandene ved Navn Hr. Hans Egede“, hvorefter Holberg næsten ordret følger sin fremstilling i Danmarks og Norges Beskrivelsen fra 1729 og slutter således: „Hvad videre Skiebne den Grønlandske Handel har haft, vil jeg her intet melde om, saasom det ikke henhører til Bergens Historie. Ved denne Forflyttelse tabte Bergen det Haab, den havde gjort sig om at bringe dens Skibs-Fart udi Drift igien, og saasom den Findmarkske Handel iligemaade er forflyttet for nogle Aar siden fra Bergen til Kiøbenhavn, saa kand man sige, at Staden har tabt meget af sin Anseelse udi Handel, og at denne Skibs-Fart nu omstunder er meget ringe imod hvad den tilforn har været. Ja den synes meer og meer endnu at aftage, indtil de Europæiske Conjunctioner kand forandres og nogen Leylighed opvaagne, hvorved Bergen, som i Henseende til dens herlige Situation frem for andre Steder er danned til Handel, kand opleve og komme i forrige Floor igien“ (Saml. Skr. IX:391). Holbergs veneration overfor sin fødeby skinner tydeligt igennem, men håbet om atter at se Bergen blomstre blev gjort til skamme, fordi Bergenskompagniets ophavsmænd blev ofre for „... de danske myndigheters likegyldighet ... De maatte lide under misstemning i sin hjemby og under myndigheternes uvilje, fordi foretagendet hadde slaat feil i

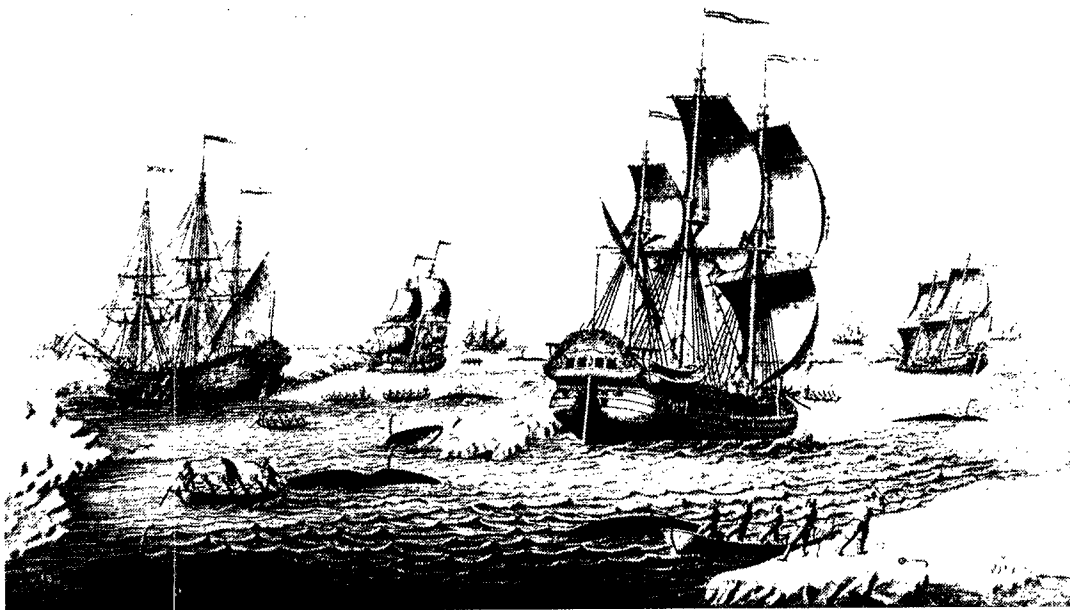
økonomisk henseende. Det hadde ydet Egede og hans sak sin tjeneste med stor personlig opofrelse, – hvad de høstet til tak, var at bli møtt med en fuldstændig ugrundet mistænksomhet, som strakte sig utover deres død, fostret av kjøbenhavnske regjeringskontorer. Og de hadde dog sammen med Egede – uten dem hadde han intet kunnet utrette – lagt en provins til landet“ (Sollied og Solberg 1919–20:68–69).

Med Holbergs historiske forfatter-skap er Grønland placeret i samtiden, og med dette udgangspunkt kan behandlingen af grønlænderne tage form.

Grønlænderne og Holbergs ræsonnement

Fra 1748 til sin død i 1754 udsendte Holberg fem bind Epistler. 539 småskrifter om og kommentarer til tidens aktuelle spørgsmål indenfor alle tænkelige emner. Iblandt disse findes seks, hvor Holberg ræsonnerer over de informationer, som Hans Egedes journaler og Relationer havde lagt frem. Vægtigst er her Epistel 350 om „Grønlændernes Naturbegavelse“, der er skrevet efter læsningen af „Det gamle Grønlands nye Perustration eller Naturel-Historie“, som udkom i 1741. Problemstillingen er for Holberg, „hvorledes Religion og Moralitet med Tiden reent kand forgaae iblandt Folk, saa at ikke ringeste Levninger kand blive tilbage“ (Ep. 350: 129). Man regnede med at finde efterkommere fra nordboerne ved ankomsten til Grønland, hvilket ikke blev tilfældet, hvorfor man antog, at eskimoerne havde udryddet dem. „Men det synes vanskeligt at troe. Det synes riimeligere, at de

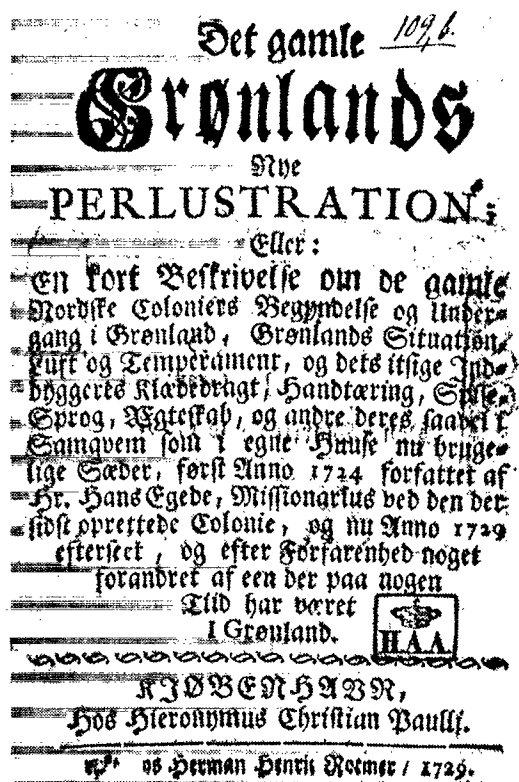
Hollandske hvalfangere i den arktiske is. „Walvisvangst“, malet af Roelof Salm (1688–1765), Collectie Zuiderzeemuseum, Enkhuizen.

sidste ankomne have mænget sig med de ældste Indbyggere, saa at de ere blevne til eet Folk, og at ved saadan Sammenblanding, Sprog, *Religion* og alt andet af de Norske ankomne ved Tidens Længde er forglemt, hvorpaa haves adskillige Exempler i Historien“ (Ep. 350:130).

Holbergs behandling af grønlændernes naturbegavelse tager form af en eksempelvis fremlægning, hvortil han knytter korte kommentarer, så læseren selv kan dømme. Fremstillingsformen er lånt fra Montaigne, hvis *Essais* han havde skaffet sig i en udgave fra 1739 med udmærkede noter, som han også forstod at gøre brug af (B. Jansen 1964:328). Når Egede „anseer det som yderste *Grad* af Dumhed hos Grønlæn-

derne, at de troe, at, naar Maanen gaaer ned af Himmelen, den er paa Jorden og jager efter Sæl-Hunde til sin Føde“ (Ep. 350:130), som han allerede bemærker i Danmarks og Norges Beskrivelsen (Saml. Skr. V:601) efter Egedes journal (Egede 1738:63) og genfinder i 1741-Perlustrationen (Egede 1741:400), så imødegæes dette af Holberg ved at henvise til paralleller hos romerne, grækerne og kineserne, som ligeledes har forestillinger om månens forsvinden. „U-anseet den Grovhed og Vankundighed, som findes hos Grønlænderne, merker man dog adskillige Dyder, som *Socialitet* og kiærlig Omgængelse, Forældres Kiærlighed til Børn og Børns igien til Forældre, Gavnildhed &c. og endskiønt vore *Missionarii* have meenet

i Begyndelsen, at disse Folk ingen *Idée* havde om *Religion* og et Liv efter dette Liv, haver man dog siden merket, sig derudi at have vildfarede“ (Ep. 350:130–31). Heri genfindes atter Egedes beskrivelse i *Perlustrationen* (1741); „Socialitet og kiærlig Omgængelse“: „Det er at forundre over, hvor eenige og eendragtige de leve med hinanden; thi Kiv og Striid, Had og Eftertragtelse fornemmer man sielden til hos dem“ (1741:367); „Forældres Kiærlighed ...“ (har Holberg tidligere omtalt i Danmarks og Norges Beskrivelsen (Saml. Skr. V:601)): „Deres Børn have de ubeskrivelig kiære ... De bære vel ikke synderlig Respect for deres Forældre ... men de udviise sig dog ikke modvillige i at gjøre hvad de siger dem ...“ (1741:375); „Gavmildhed“: „... de ere i Almindelighed meget Kost giæve og velvillige til at tractere hinanden; og det som er saare berømmeligt, nesten have alting tilfelles; saa at om endskiønt der kan være nogle iblant, som intet har eller kand forhverve, saa lader de andre ham dog ikke sulte; men hand æder frit med dem, hvor i de beskæmmer os Christne, som lader saa mangen Fattige og Uformuende af Hunger crepere og forderves“ (1741:368–69). Holbergs bemærkning, at missionærerne har taget fejl, da de i begyndelsen troede, at disse folk ingen ideer havde om religion og et liv efter dette, genfindes som tidligere omtalt i Danmarks og Norges Beskrivelsen (Saml. Skr. V: 600), hvor kilden er Egedes kortfattede *Relation* fra 1729 (1722). Ligeledes skriver Holberg i Danmarks Riges Historie om de grønlandere, der blev bragt

Titelbladet til Egedes første *Perlustration* fra 1729, hvis forlæg er „*Relation om Grønland*“ fra 1722. Holberg har givetvis kendt og benyttet manuskriptet i sin udgave af *Dannemarks og Norges Beskrivelse* fra 1729.

til Danmark under Christian IV: „Man kunde ikke merke, at de havde nogen *Idée* om Gud. Man blev alleene var, at de løftede Øjne imod Himmelen, som for at tilbede Solen, naar den steg op af Østen“ (Saml. Skr. VII:445). Hos Egede hedder det: „Af Grønlandernes Vankundighed om en Skabere, skulde man fast komme paa de Tanker, at de vare Atheister, eller Rettere at sige: Naturalister ... Men naar man eftertenker, at de have en *Meening* om Siæ-

lens Udødelighed, og at der er et andet og bedre Liv end dette ... Da præsupponerer os dette en Art af en slags Guds dyrkelse“ (1741:392).

Tidligere har Holberg været inde på „Beviser for Guds Tilværelse“ (Ep. 50): „Jeg veed vel, at adskillige Reyse-Beskrivere foregive, sig at have fundet Nationer, som ikke ringeste Kundskab have om et Guddommeligt Væsen ... Det er ogsaa troeligt, at Reyse-Beskrivere tillegge visse Folk Qualiteter, som de ikke have, og det formedelst Mangel paa tilstrekkelig Kundskab om samme Folk, og formedelst Uvidenhed udi deres Sprog, saa at deres Beretninger kand være grundede paa falske Gisninger.

Titelbladet til Egedes Perustration fra 1741. Det er om dette værk, Holberg skriver „haver haft god Aftræk“, og som han har benyttet til en del af sine Epistler, især nr. 350.

Det gamle
Grønlands
nye
PERLUSTRATION,
eller
Naturel-Historie,
og
Beskrivelse over det gamle Grønlands Situation,
Luft, Temperament og Beskaffenhed;
De gamle Norske Coloniers Begyndelse og Undergang der
Samme-Steds, de istige Indbyggeres Oprindelse, Væsen,
Leve-Måde og Handtøringar, samt Høvd eners Landet
Vder og giver af sig, saasom Dyr, Fiske og Fugle &c. med
Høstøvet nye Land-Gaard og andre Raader-Stykker
over Landets Naturalier og Indbyggelses
Handtøringar,
Forfaaa af
HANS EGEDE,
Forhen Missionair udi Grønland.

Kjøbenhavn, 1741.
Ejste hos Johan Christoph Greth, bende paa Nørsteds-gaag.

Herpaa kand tages Beviis af vore nye Grønlandske Beskrivelser. Vore Missionarier vare i Begyndelsen af de Tanker, at de vilde Grønlændere ikke havde allermindste Idée om et Guddommeligt Væsen. Men da de lærte Sproget, og komme i nærmere Kundskab med Indbyggerne, mærkede de, at de havde taget fejl“ (Ep. 50:221). Holberg gør det hermed klart, at man skal „Dømme forsigtigt om andre Landes Skikke“, som hans Epistel 401 kom til at hedde. Heri omtaler han en episode, hvor Pôq, „da han engang udi Ride-Huset saae, hvorledes Berideren tumlede en Hæst, og kom den til at gjøre høje Spring og *Caprioler*, sagde han: den Narr vil have Hæsten til at flyve, skjønt han seer, at den ingen Vinger haver“ (Ep. 401:273). Episoden, som ogsaa er omtalt i *Moralske Fabler* (fra 1751, nr. 202, „Om Grønlænderen“), kommenterer Holberg: „Historien viser, at de saakaldede Barbarer ikke dømme anderledes om polerede (dvs. kultiverede) Folks Ziirligheder“ (Holberg, *Værker* i tolv bind, 1971, IX:438). Samme resultat kommer Montaigne til i sit ovennævnte essay om menneskeædere og slutter ironisk: „Alt dette lyder jo slet ikke så ilde, men, himmel, de mennesker går ikke med bukser!“ (p. 181).

Men tilbage til epistel 350. Efter eksemplerne fra Egedes Perustration giver Holberg nu en række eksempler på grønlændernes ræsonnement. Oplysningerne kendes ikke andre steder fra, men kan muligvis stamme fra Missionskollegiets spørgeskemaer, der blev tilsendt missionærerne for at få de mest nøjagtige oplysninger om folkets sprog

og skikke (Thalbitzer 1932:57–58), eller også fra anekdoter om Pôq's og Qiperoq's ophold i København, hvor Holberg selv mødte frem ved det store optog på kanalerne (Saml. Skr. V:601). Først omtales det ovennævnte eksempel, hvor Pôq er på ridebanen. Dernæst tilskrives en anden grønlander, da han ser en person sidde syngende på et vognlæs gødning: „Nu begriber jeg, hvi han synger, han glæder sig over, at ved saadant Arbejde Jorden vil bære Frugter“ (Ep. 350:131). Da en af dem så en ung herre blive fragtet i bærestol ud til sin vogn, sagde han: „Denne unge Mand maa være heel doven eller syg, efterdi han lader sig slæbe paa en Baare“ (Ep. 350:131).

Holberg fremlægger herefter nogle spørgsmål, som er blevet stillet til missionærerne: „Da den arvelige Synd blev forklaret for nogle, sagde de: Hvi lod GUD ikke *Adam* og *Eva* strax omkomme og skabte andre Mennesker i deres Sted, som kunde have forplantet reene Børn og Efterkommere? Videre, da dem blev sagt, at Dievelen forfører Mennesker til at overtræde GUDs Bud, hvi GUD da ikke dræber eller indspærrer ham og derved befrier Menneskene fra Fristelser, som styrte dem udi evig U-lykke? Videre, naar dem siges, at de, som ikke kiende GUD og troe paa ham, blive fordømte, svare de, hvi haver da GUD tøvet saa længe med at forkynde os Troen? Da een blev straffet (dvs. dadlet), efterdi han havde Medhustruer, svarede han, at han fulgte sin Tilbøuelighed, som var at være løsagtig, og spurte, hvi GUD ikke havde skabt ham med samme *Temperament* som en Deel

andre, hvilke kunde lade sig nøye med een Hustrue“ (Ep. 350:132).

Disse spørgsmål har optaget Holberg siden den første Epistel, og han vender tilbage til dem i Epistel 513 om „Grønlanderne og det Ondes Problem“ (Ep. 513:199–200), hvori de samme spørgsmål lægges frem: „Naar nogle primitive Grønlændere spurgte vore Missionærer, hvorfor Gud ikke udryddede det Onde ved Roden, saa bringer disse enfoldige Indvendinger mig mere i Sved end Bayles subtile Argumentationer“, skriver han som indledning til denne Epistel (Kommentarer, Ep. 513:464). Når Holberg omtaler Pierre Bayle (1647–1706) – der var professor i filosofi og historie i Rotterdam – i denne sammenhæng, så er det for at understrege den betydning, han tillægger grønlandernes spørgsmål om det onde og det gode. Bayle opfattede disse to begreber som dualistiske, ligesom i oldtidens Grækenland, hvilket synspunkt Holberg med tiden tog til sig. Hermed var der lagt op til en europæisk strid mellem tilhængerne af Bayles dualistiske begrebsopfattelse og kirken, den teologiske tradition siden kirkefaderen Augustin, som hævdede, at kun én substans, det gode, eksisterede. Holberg slutter sin diskussion af det ondes problem: „I det øvrige, naar der tales om onde og unyttige Ting udi Skabelsen, hvoraf gøres Indvendinger mod den Guddommelige Regiering, vil jeg igientage ... at alle *Scruples* kand hæves, naar man i Steden for at betragte enhver Ting i sær, stiller sig for Øyne den heele Skabning udi Almindelighed“ (Ep. 513:200). Ved at betragte „den heele Skabning udi Almindelighed“ bliver det onde

Grønlandere i 1700-tallet. Fra Poul Egedes
„Efterretninger om Grønland“, 1788.

og det gode et dialektisk forhold, men dette blev dog ikke i Holbergs lod at påvise.

Videre i Epistel 350 henviser Holberg indirekte til en bemærkning i Egedes *Perlustration*, der stammer fra de voldsomme episoder, som soldaterne deltog i under guvernør Paars' tid på Grønland fra 1728–31: „Naar de har seet vore liiderlige Matrosser at kives og slaes, have de holt Sligt at være umenneskeligt og sagt: de holde hinanden ikke for Mennisker. Disligiste om en af Officererne har slaet sine underhavende, heeder det strax: hand behand-

ler sine Med-Mennisker som Hunde. etc.“ (Egede 1741:367). Holberg lader én af grønlanderne sige: „Jeg vil ikke antage eders Lærdom; thi jeg kand derover blive lige saa ond som I andre ere“ (Ep. 350:133). Et lignende ræsonnement lader han en anden grønlander fremføre, da han fik fortalt historien om Eva og den forbudne frugt: „Det er eders *Nation* ligt nok, eders Begierlighed haver ingen Ende, og kand ikke nøyes uden med mange Rætter“ (Ep. 350:133).

Holberg slutter sin Epistel med en række spørgsmål, der ligesom de øvrige skal virke ved deres mangfoldighed. „De sige ofte til Missionarierne: Efterdi GUD haver sendt eder hid for at undervise og omvende os, hvorføre gjøre I da ikke Miracler, som de Sendebud, der have været skikkede til andre Vantroende? Hvi gjøre I da ikke de Blinde seende, de Døve hørende, og de Syge friske? Hvi forsyne I ikke Landet med Sæl-Hunde og Hval-Fiske, og skaffe os godt Veyr, at vi saa ofte ikke skulle lide Nød? Item, hvi kommer GUDs Søn ogsaa ikke til Grønland og helbreder Syge, saa ville vi og troe paa ham? I sige, sagde een, at GUD er from, hvoraf kand dog det meget Onde komme i Verden? ... Een spurte, om han ikke kunde blive salig uden at antage de Christnes Lærdom, naar han beflittede sig paa at føre et uskyldigt og dydigt Levnet? Saasom der nu omstunder udi vore Grønlandske *Colonier* ere to slags *Missionarii*, nogle, som bestaae af Danske og Norske, og andre, som ere Herrenhutter, og Grønlanderne høre, at de ere ikke eenige med hinanden udi Lærdom-

men, holde nogle af dem heele Troen mistænkt og sige: Hvi kand det være Sandhed, som I selv tviste om?“ (Ep. 350:133–34). Disse stridigheder mellem Egede og dennes „hjælper“, som Herrnhuterne først var tiltænkt, har givetvis øget vanskelighederne i den første kontaktperiode, og Holbergs „svar“ har nok ikke været særlig hypotetiske. Men vi ved som tidligere nævnt intet om kilderne til spørgsmålene i Epistlen.

„Paa deres moralske Betragtninger og Tanker haver jeg forhen anført nogle faa Exempler. Dertil kand legges efterfølgende: Da een udi Kiøbenhavn saae Skildvagte for store Herrers Porte, sagde han: Disse Folk maa ingen god Samvittighed have, efterdi de ere saa bange og frygtsomme. Da een saae en fornemme Jomfrue at bryste sig, sagde han: Denne maa bilde sig ind, at hun ikke er skabt af Jord. Da en anden hørte fortælle om de store Nederlag (dvs. blodsudgydelser, drab), som de Christne havde giort i America, sagde han: Det er Lykke, at vi beboe et fattigt Land; thi ellers havde det ikke gaaet os bedre. Dette maa være nok til Beviis paa, hvad jeg haver sagt om Grønlændernes naturlige Egenskaber. Jeg forbliver &c.“ (Ep. 350:134). Holberg har været vel vidende om den brutale måde, den hvide mand underlagde sig landområderne i Den nye Verden, og hans ordvalg er betegnende for den forståelse og tolerance, han viser overfor de nye mennesker, som gennem Egedes skrifter satte så mange tanker igang hos ham. Det er således værd at bemærke, at slutningen fremhæver de *Christnes* indsats i det fremmede, hvilket også er

at betragte som et bidrag til tidens debat om det ondes problem.

Lige siden sin fremkomst i 1741 har Egedes Perustration vakt interesse. Holberg skriver således i sine Heltinde-Historier fire år senere, at „Hr. Egedes Grønlands Beskrivelse paa Dansk haver haft god Aftræk, er ogsaa bleven oversatt paa fremmede Sprog“ (1745:65; Saml. Skr. XIV:408). I flere årtier har Holberg haft mulighed for at følge udviklingen på Grønland, hvilket han har benyttet sig af. Han er derved blevet særdeles velorienteret og kan på denne baggrund regnes for en god kommentator, både hvad angår det merkantile (jvf. det historiske afsnit ovenfor) og de etisk-moralske spørgsmål i kulturmødet, som behandlet i den centrale Epistel 350. Der er ikke på noget tidspunkt tale om et egentligt kulturbegreb hos Holberg, som man kan finde det i vore dages kulturvidenskaber. Holbergs referenceramme er Europa og europæisk kultur. Men indflydelsen fra tolerancens frontkæmpere må mere end noget siges at have præget hans syn. I 1690 udgav englænderen John Locke „An Essay Concerning Human Understanding“, og det hedder heri et sted, at „I mange dele af Amerika og Asien kan man finde mennesker, der kan ræsonnere lige så godt som én selv, til trods for at de aldrig har hørt om syllogismer eller kan reducere noget argument til syllogistiske former. Og jeg tror næppe, at nogen bevæger sig i syllogismer, når han ræsonnerer for sig selv. Vorherre var ikke så nærig, da han skabte menneskene, at han blot gjorde dem til tobenede dyr og overlod det til Aristoteles at gøre dem

„Da en anden hørte fortælle om de store Nederlag, som de Christne havde gjort i America, sagde han: Det er Lykke, at vi beboe et fattigt Land; thi ellers havde det ikke gaaet os bedre.“ Illustration fra Pizarro's erobring af Inka-hovedstaden Cusco i 1533, British Museum.

fornuftige. Han gav dem en bevidsthed, som kan ræsonnere uden at have lært noget om syllogistiske metoder. Det er ikke ved hjælp af dem, forstanden har lært at ræsonnere“ (p. 214). Disse tanker genfindes hos Holberg og er egentlig ganske kulturrelativistiske i vor forstand.

I endnu et par Epistler får Holberg lejlighed til at omtale grønlænderne. I Epistel 48 om „Hvilket Land er behageligst at leve i?“ beskæftiger han sig med klimaets indflydelse på sundheden og fastholder, „at den Luft, som man fra Barndommen er vant til, er den sunde-

ste; og seer man derfor, at Iislænder, Grønlænder, og Indbyggerne af de kaaldeste og fugtigste Steder udi Norge leve meere fornøiede og med bedre Helbred hos dem selv, end udi andre Lande“ (Ep. 48:208–09). Holbergs professorat fra 1730 omfattede også geografi, selv om dette var et meget vidt begreb. Han kommer da også for skade at gå videre, end kilderne (Egede) giver ham grundlag for, når han sætter sig for at besvare spørgsmålet: „Svækker Varmen og styrker Kulden os?“, som stilles i Epistel 516. Udgangspunktet er her Montesquieu's hovedværk fra 1748, „De

l'Esprit des Lois“, hvori forfatteren redegør for sin magtfordelingslære og søger at vise, hvorledes love og skikke vokser frem af forskellige landes naturforhold. Holberg skriver i sin kommentar til Epistlen: „Naar Forfatteren til De l'Esprit des Lois paastaar, at de nordlige Folkeslag i Europa, Asien og Amerika har større Mod end de sydlige, der villigt finder sig i Slaveri, saa modsiges han af mange Kendsgerninger. Grønlænderne er ikke særlig tapre ... Sandheden er, at ikke Klimaet, men Regenten og Lovene har den største Indflydelse paa en Nations Karakter“ (Kommentarer, Ep. 516:474). „Thi man fødes stærke, men dannes tappere og dydige: man merker intet Tegn til Mod og Tapperhed hos *Samojeder*, Grønlændere og andre meest Nordiske Folk“ (Ep. 516:221). Man kan dog til forsvar for denne form for generalisation bemærke, at den tilsyneladende har levet i bedste velgående ned i vort eget århundrede.

Udsyn, jura og kritik

Jeg vil til slut berøre et par sider af Holbergs virksomhed, som hver for sig nok har og fik større udbredelse end hans moralske fascination af grønlænderne, og som viser hans udsyn og kolossale spændvidde. Det første eksempel drejer sig om tidens nye fag, naturretten, det andet om Holbergs virksomhed som romanforfatter, der gav ham det største antal læsere i sit århundrede og satte de fleste ideer i bevægelse.

I 1716 udgav Holberg „Moralske Kierne eller Introduction til Naturens

og Folke-Rettens Kundskab“. Værkets tilblivelse skyldtes sandsynligvis en opfordring fra Christian Reitzer, der var professor i jura og holdt forelæsninger over natur- og folkeret, til Holberg om at skrive en fremstilling på dansk af dette nye, fundamentale fag (B. Jansen 1964:254). De værker, som Holberg har bygget sin fremstilling på, er Hugo Grotius' „Om Krigens og Fredens Ret“ fra 1625, Samuel Pufendorf's „Om Naturens og Folkenes Ret“ fra 1672 og „Om Menneskets og Borgernes Pligt“ fra 1673, samt Christian Thomasius' „Natur- og Folkerettens Grundsætninger udledet af Fornuften“ fra 1705. De docerede alle naturretten, der skulle befri tænkningen for det spekulative og metafysiske og i stedet gøre den rationel. Holbergs bidrag har derfor været reduceret til at være af sammenfattende og eksempelgivende art. Det bærende princip var her at tilkende udnyttelses- og ejendomsrettigheder over geografiske områder til dem, der kom først, hvilket i praksis blev hævdet af Merkantilismen fra midten af 1600-tallet. Om dette princip har Holberg følgende at bemærke: „Spanierne har bemægtiget sig en fjerdedel af verden med al dens rigdom. Man kan i visse måder sige, at de besidder Amerika med uret, fordi de har taget det fra andre, selv om disse er hedninger, men ingen diskuterer deres rettigheder med dem ... Man påstår, at andre ingen ret har til at dele landet med dem, fordi landet tilhører dem, som først har bemægtiget sig det, ifølge konventionen om ejendomssikkerhed“ (Holberg 1751:162; sprogligt moderniseret). Det interessante ligger i anerkendelsen

af andres rettigheder, i dette tilfælde de oprindelige indbyggere.

Holbergs Natur- og Folkeret udkom i fem udgaver, mens han levede, og han nåede derfor at å jourføre den med friske eksempler hentet fra den nyeste historie, således også dette grønlandske eksempel: „De Norske have udi disse Tider bemægtiget sig det Land ved Strat Davis. Om Hollænderne støde dem derfra eller satte Ild paa deres oprettede Loger, kan man sige, at de øve Vold og overtræde den udtrykkelige eller stiltiende Konvention, gjort mellem Mennesker, at hvad een først indtager, det hører dem med Rette til“ (Saml. Skr. I: 513). Der tænkes her bl. a. på hollændernes afbrænding af Nipisat i 1725 og igen i 1731. Når Holberg lader de norske komme først til Grønland, hænger dette naturligtvis sammen med datidens historiske viden, som lod Erik den Røde komme til et mennesketomt land. At landet havde ligget ubenyttet hen for Danmark-Norge gør ikke kongens krav mindre, idet Jakob Severin med baggrund i natur- og folkeretten i et brev til Christian VI fra 1737 kan fremføre: „Thi ville nogen mod forventning ... tiltage sig nogen accession eller jus domini, fordi landet i nogen tid har været ubesejlet og forladt under en del danske konger fra Dronning Margrethes til Christian den Tredjes tid, så står dog den almindelige hypotese fast hos alle jurister i natur- og folkeret, at ingen kan miste sin ret til at generhverve den ting, som mod hans vilje er bortkommet, så længe han ikke glemmer det eller opgiver at få det tilbage“ (Bobé 1936: 245; sprogligt moderniseret). Det sprin-

gende punkt i hele diskussionen om rettighederne til et landområde, natur- og folkeretligt betragtet, ligger i at kunne skelne mellem suverænitet og oprindelige rettigheder. Suveræniteten, dvs. kongens udnyttelsesret, var merkantilt begrundet og delte verden udenfor Europa op i interessesfærer. Suveræniteten kunne derfor siges at være historisk begrundet for den nation, som kom først, mens problemet opstod dér, hvor der i forvejen boede mennesker. Skulle man i så tilfælde anerkende disses oprindelige rettigheder, som Holberg forsigtigt taler om, eller forlangte man, at der skulle være tale om en „suverænitets håndhæver“, en øverste myndighed, der kunne forvalte lov og orden, før end man kunne acceptere, at området overhovedet var i andres besiddelse? På dette spørgsmål bliver natur- og folkeretsjuristerne svar skyldig. Men praksis viser, at man oftest benyttede sig af den stærkestes ret til at tolke loven, som Holberg giver eksempler på, når han omtaler hollænderne på Grønland eller „de store Nederlag, som de Christne havde gjort i America“.

Datidens viden om samfundsorganisationen hos andre folkeslag har været præget af fordomme og etnocentrisme, hvilke igen beror på bundløs uvidenhed. Men dog har en tolerant holdning trods alt været med til at nuancere én og andens syn, når man fik forøget sin viden ved selvsyn. Således må det have optaget Holberg som natur- og folkeretsjurist, at „De leve aldeles uden Regiment og Øvrighed i den naturlige Stand“ (Danmarks og Norges Beskrivelsen, citeret i første afsnit), efter at han i Ege-

des Relation fra Grønland fra 1722 kunne læse, at „man må finde det utroligt, og der skulle findes en Nation eller et Folk, som hverken har lov, øvrighed, orden eller disciplin, uden hvilke et menneskeligt samfund vel ikke kan bestå ... men dette modstridige findes i Grønland, hvor der ikke kan fornemmes at finde lov eller orden, heller ikke at den ene skulle have nogen forrettighed frem for den anden, men hvor alt alligevel styres af en god og veldisponeret Naturret, hvor de til sammenligning overgår alle velorganiserede og civiliserede Nationer, ja desværre også de Kristne“ (Egede 1738:37; sprogligt moderniseret).

Egede opdagede efterhånden, at det grønlandske samfund ikke var ganske uden love. Men det var først senere, at det blev klart for nogle af missionens folk, hvilke konsekvenser eventuelle indgreb i det grønlandske samfund kunne få. Om dette har H. C. Glahn dannet sig en klar mening og underbygger denne i sine „Anmærkninger over de tre første Bøger af Hr. David Crantzes Historie om Grønland“ fra 1771 med henvisninger til Holbergs Natur- og Folkeret (1751-udgaven). Det forekommer at være en almindelig „grundlov“ i Grønland, at alt skal være fælles, konstaterer han (1771:288) med en henvisning til Holberg: „Efter at vi nu har set, hvad ejendom er, og hvordan den er opstået, må vi således overveje, hvilke ting der er egnede til ejendom. Dertil kommer to kriterier: 1) At de sager, man vil tilegne sig, kan være nyttige og gavnlige for mennesket. 2) At de er i en sådan tilstand, at de kan gemmes og beskyttes;

thi da det er dårligt og forgæves at ville tilegne sig unyttige ting, så er det også forgæves at ville besidde de ting, som man ikke kan beskytte eller hindre andre i at bruge“ (Holberg 1751:163; sprogligt moderniseret). Den særlige holdning til europæerne i landet skyldes derfor den almindelige eskimoiske antagelse om ejendom, at denne forefindes hos europæerne i større mængde, end de selv har brug for (Glahn 1771:292). „Dette kunne gøres grundigere, men vi håber, at dette er tilstrækkeligt for dem, der ikke er fuldstændig ukyndige om landet og produktionsforholdene ... derfor fastholder vi, at grønlænderne gør fornuftigt i ikke at forandre noget i disse vedtægter. De som handler anderledes gør sig uværdige til at leve sammen med deres landsmænd; thi hvilken privatperson har ret til at ændre de skikke, der ved lang tids brug har fået prædikat af en slags lov, ja, så at sige er virkelige love? Dette tilkommer kun øvrigheden, og i en fri stat kræves hertil fælles samtykke“ (Glahn 1771:299–300). Denne kundskab om de grønlandske vedtægter bliv af Glahn foreslået nedskrevet i en lov, da han ellers forudser forvirring, hvis alle tolker loven på sin egen måde, hvilket allerede Dalager bemærker: „De fleste grønlændere ved meget vel, at vi ved kolonierne har vore overherrer i fædrelandet, og at vi over for dem bør gøre rede for vore gerninger, hvorfor de ræsonnerer, ligesom vi selv, at ligesom herren er, således er også hans svende. Derfor betragtes den høje kristelige øvrighed af grønlænderne som vægelsindede personer ...“ (Dalager 1758:19; sprogligt moderniseret).

Hvorledes man håndhævede lov og ret i det grønlandske samfund kunne Glahn fortælle om og samtidig understrege betydningen af den benyttede „kodex“, sangkampinstitutionen: „For et menneske, som har nogen følelse af ære, er dette (at blive forhånet offentlig for sin misgerning) givetvis den hårdeste straf, som kan tænkes, og blandt et frit folk noget nær den fornuftigste. Tager man disse bort, tager man alt det bort, som skal håndhæve ret og retfærdighed i den nuværende statsforfatning“ (Gad 1969:505). Glahns ordvalg er i denne sammenhæng interessant, og han uddybede senere indholdet i den grønlandske ret: „At man i udøvelsen af de grønlandske love ofte tager fejl er en sandhed, og da en forbrydelse (hekse undtagne) straffes ved de satyriske strids-sange, så ser enhver, hvor lille en tjeneste de gør landet, ved at afskaffe disse“ (Glahn 1771:282). Hermed er jeg kommet til Holbergs udnyttelse af denne viden, som jeg vil afslutte med.

I 1741 udkom på latin romanen „Niels Klims underjordiske Rejse“ trykt i Leipzig (for at undgå den danske censur). Det var et slet skjult angreb på den pietisme, som grev Zinzendorf havde introduceret i Danmark og vundet Christian VI for, som havde lukket teateret i København, og som snart efter var blevet statsreligion. Bogen fik en vid udbredelse som en følge af sin latinske sprogdragt, vakte et voldsomt postyr i gejstlige kredse, og udkom i årene derefter på tysk, hollandsk, fransk, engelsk, dansk, svensk, russisk og ungarsk. Kritikken af samtidens intolerance lader Holberg i romanen komme til udtryk

Sangkampscene gengivet i Hans Egedes Perustration fra 1741. I Holbergs Niels Klim, udgivet samme år, bliver det grønlandske forbillede til: „Da de ingen vaaben havde og var ukendt med brugen af dem, sloges de udelukkende med skældsord og forhaanelser ... naar man har klarlagt deres misgerninger, bliver de slæbt hen paa torvet for dér at gøres til genstand for skældsord og forhaanelser.“

gennem Niels Klim, som uden for Bergen falder gennem en skakt ned i jordens hule indre, hvor han finder en række stater, der på forskellig måde minder om den ydre jords lande og nationer. Holberg tegner det ene billede efter det andet af en række fantasistater og lader Niels Klim dømme. Om sin Epistel 401 „Døm forsigtigt om andre Landes Skikke“ skriver Holberg: „Meningen med Niels Klim er at vise Folk, som kritiserer Sædvaner i andre Lande, at deres egne Skikke kan, naar de bedømmes fordomsfrit, synes lige saa fornuftstridige. Vi beler Bønder og primitive Folk,

men der er Eksempler paa, at disse med Rette ler af os“ (Kommentarer, Ep. 401:300).

Romanens fremkomst blev lige så opsigtsvækkende som Jonathan Swifts parallel „Gullivers Rejser“ fra 1726, og i en passage benytter Holberg sig af sin grønlandske kilde (Egede), som dermed får en tidlig europæisk udbredelse: „Vi gik under sejl paa den aarstid, hvor Nazar har middelstørrelse. Efter at have pløjet bølgerne i tre dage fik vi en uhyre ø i sigte. Vi havde let ved at underkaste os den paa grund af beboernes partistridigheder. Da de ingen vaaben havde og var ukendt med brugen af dem, *sloges* de udelukkende *med skældsord* og forhaanelser. Enhver form for straf, enhver form for strid finder sit udtryk i ord. De kaster lovovertredere i fængsel, og naar man har klarlagt deres misgerninger, bliver de slæbt hen paa torvet for dér at gøres til genstand for skældsord og forhaanelser. Man har bestemte folk til at fuldbyrde straffen. De kaldes Sabuti eller udskældere eller forhaanere og svarer til vore bødler eller rakkerknægte“ (Kapitel XIV, 1970:495). Eksemplet er velkendt, og Holberg har fundet det i Egedes journal for den 25. april 1726: „Saadan Leeg bestaaer der udi, at to staaer lige for hinanden med en liden Tromme udi

Haanden, paa hvilken de spiller een om den anden, og synger imod hinanden, og hvad da den ene kand have at forkaste den anden, det fremfører han i saadan en Vise. Kand Contra-Parten ikke svare ham derpaa, eller igiendrive ham, da maa han med Skamme vige af, og bliver beleet af alle dem som høre derpaa. Den ene af dem som her certerede med hinanden, var meget kiæftig, saa hans Contra-Part maatte give tabt, hvorføre der opstod en anden, at forsøge sin Konst paa ham, men han maatte ligeledes gaae bort med Skamme“ (Egede 1738:184).

I 38 år, fra udgivelsen af Natur- og Folkeretten i 1716 til det sidste bind Epistler udkom i 1754, havde Holberg som vist adskillige gange benyttet grønlandske kilder, og det på en særdeles indsigtfuld måde. Denne form for formidling havde vide perspektiver og fik betydning langt ned i hans århundrede. Til trods for de helt åbenlyse mangler, som delvis kan undskyldes med tidens reducerede viden, så står denne kolossale litterære virksomhed alligevel som en milepæl, og set i en grønlandsk sammenhæng er den måske mere aktuel end nogensinde, fordi grønlandspolitikken har mistet den historiske dimension, som frem for noget vil kunne give os erfaringen tilbage og genskabe fornuften.

Holberg-udgaver:

- Ludvig Holbergs Samlede Skrifter (Saml. Skr.). Udg. af Carl S. Petersen. 1913–63. Bind I–XVIII. Gyldendal.
- Epistler. Bind I–VIII. Udg. med Kommentarer af F. J. Billeskov Jansen. 1944–54. H. Hagerup, København. (Dette værks Kommentarer og Index har været af stor betydning ved gennemgangen af afsnittet *Grønlanderne og Holbergs ræsonnement*).
- Værker i tolv bind. Digteren – Historikeren – Juristen – Vismanden. Udgivet med indledninger og kommentarer af F. J. Billeskov Jansen. 1969–71. Rosenkilde & Bagger.

Anvendt primærlitteratur:

- 1716: „Naturens og Folke-Rettens Kundskab. Femte Edition. 1751“. Værker i tolv bind, I, 1969.
- 1729: „Dannemarks og Norges Beskrivelse“, pp. 574–85, Cap. VIII, Om Handelen. Saml. Skr. Femte Bind, pp. 594–603, 1920.
- 1733: „Dannemarks Riges Historie“, Tomus II, pp. 597–605, Fjerde Periodus i den Danske Historie. Saml. Skr. Syvende Bind, pp. 439–45, 1924.
- 1737: „Den Berømmelige Norske Handel-Stad Bergens Beskrivelse“, pp. 121–26, Cap. 9, Om Bergens Handel. Saml. Skr. Niende Bind, pp. 389–91, 1928.
- 1741: „Niels Klims underjordiske Rejse og det femte Monarkis Historie“. Ved A. Krage-lund. G. E. C. Gads Forlag, 1970.
- 1745: „Heltinde-Historier“. Saml. Skr. Fjortende Bind, p. 408, 1934.
- 1748: „Epistler, befattende adskillige historiske, politiske, metaphysiske, moralske, filosofiske, item skiemtsomme Materier. Tomus I“.
Epistel 48: „Hvilket Land er behageligst at leve i?“. Epistler, Bind I, p. 208 ff, 1944.
Epistel 50: „Beviser for Guds Tilværelse“. Epistler, Bind I, p. 221 ff, 1944.
- 1750: „Epistler ... Tomus IV“.
Epistel 350: „Grønlændernes Naturbega-velse“. Epistler, Bind IV, p. 129 ff, 1949.
Epistel 401: „Døm forsigtigt om andre Lan-des Skikke“. Epistler, Bind IV, p. 271 ff, 1949.
- 1751: „Moralske Fabler; 202. Fabel. Om Grøn-lænderen“. Værker i tolv bind, IX, p. 438, 1971.
- 1754: „Epistler ... Tomus V“.
Epistel 513: „Grønlænderne og det Ondes Problem“. Epistler, Bind V, p. 199 f, 1951.
Epistel 516: „Svækker Varmen og styrker Kulden os?“. Epistler, Bind V, p. 219ff, 1951.

Anden anvendt litteratur:

- Billeskov Jansen, F. J. 1964. 1700-tallet. I: Dansk Litteratur Historie, bind 1, Politikens Forlag.
- Bobé, L. 1936. Diplomatarium Groenlandicum. Meddelelser om Grønland, bind 55, 3.
- Dalager, L. 1758. Grønlændernes indbyrdes Skraae og Vedtægter. Baade til at oplyse Landets Hi-storie og Omstændigheder, saa og til Negocian-ternes Nytte. Oeconomisk Journal, Januarii-Maaned. (pp. 17–28 i „Grønlandske Relatio-ner“, ved L. Bobé, GSS II, 1915).
- Egede, H. 1738. Relationer fra Grønland 1721–36. Ved L. Bobé, 1925. Meddelelser om Grønland, bind 54.
- Egede, H. 1741. Det gamle Grønlands nye Perlu-stration eller Natural-Historie. Ved L. Bobé, 1925. Meddelelser om Grønland, bind 54.
- Gad, F. 1967. Grønlands Historie, Bind I, indtil 1700. NNF Arnold Busck.
- Gad, F. 1969. Grønlands Historie, bind II, 1700–1782. NNF Arnold Busck.
- Glahn, H. C. 1771. Anmærkninger over de tre før-ste Bøger af Hr. David Crantzes Historie om Grønland. København.
- Locke, J. 1965 (1690). Et essay om den menneske-lige forstand. Ved David Favrholt. Berlingske Filosofi Bibliotek.
- Montaigne, M. de. uden årstal (1580). Essais, I. Udvalgt og oversat af Karen Nyrop Christen-sen. Carit Andersens Forlag.
- Sollied, P. R. og O. Solberg. 1919–20. Grønlands gjenopdagelse og den anden kolonisation. Det Norske geografiske Selskabs aarbok.
- Sollied, P. R. og O. Solberg. 1932. Bergenserne på Grønland i det 18. århundre, I. Anlegg og be-seiling 1721–1726. Oslo Etnografiske Museum, Oslo.
- Thalbitzer, W. 1932. Fra Grønlandsforskningens første Dage. Festskrift udgivet af Københavns Universitet.